

Z A P I S N I K

sa magnetofenskog snimka preveden sastanka, koji je održan u presterijama Službenog lista NRBIH u Sarajevu, a u vezi sa prikupljanjem materijala za pisanje hronike grada Banja Luke.

Magnetofenski snimak je snimljen prilikom diskusije koju su vodili slijedeći drugovi: Jerković Bogdan, Božić Ljubo, Dušanka Kovačević, Fikret Dedić, Ruža Oljača, Skakić Radomir i Avdo Djumrukšić o predratnom radu Partije, KAB-a "Pelagića" i dr. političkih organizacija u Banjoj Luci te, opće političke situacije u to vrijeme u Banjoj Luci. Snimanje je izvršio Ibro Ibrišagić.

Na početku sastanka drugarica Dušanka Kovačević čita važnije izvode iz izjave koju je dao Rolih ing. Josip o djelovanju KAB-a u Banjoj Luci, kako bi se na temelju ovih podataka prisutni prisjetili minulih događaja.

Nakon čitanja izjave Rolih ing. Josipa razvila se diskusija:

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Ja mislim da je ovo dobro, samo kad bi se malo politički ispravilo. Tako na primjer, kada on govori, da su bili nelegalni fondovi, nekontrolisano trošenje?"

RUŽA OLJAČA: " To nekontrolisano trošenje o kojem Rolih govori je ponekad bilo, ali to je bila takva situacija. " Ja znam meni su jednaput rekli: Stvori hiljadu dinara kako znaš. Prema tome nije bio nelegalni fond nego potreba, a Rolih je možda upotrebio kriv izraz.

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Ja ne znam koliko ovo Rolihovo izlaganje nama daje postreka za sjećanje i da li da se zadržimo samo na djelovanju KAB-a ili da govorimo ~~o~~ uopće o političkoj situaciji u predratnoj Banja Luci."

FIKRET DEDIĆ: " Svakako treba govoriti uopšte iz radničkog i naprednog pokreta i povezati rad KAB-a sa opštim djelovanjem Partije. KAB je bio, da tako kažem intelektualna strana radničkog pokreta u Banjoj Luci."

BOGDAN JERKOVIĆ: " Poteškoća je u tome što su sjećanja izbljedila, pa se teško prisjećamo detalja, a materijali su propali. Ipak treba, da po sjećanju iznesemo pojedine stvari. "

SKAKIĆ R.: " Kada mi kažemo čega se sjećamo bez obzira koje izvršio akciju KAB, "Pelagić" ili neka druga organizacija pod rukovodstvom Partije, lako će se kasnije odrediti uloga i značaj ovih organizacija ili ispraviti eventualno krivo postavlja nje stvari."

BOGDAN JERKOVIĆ: " Ja sam poslije dugih nastojanja uspio da nabavim možda jedini dokument o KAB-u, a to su oni izvještaji koji su poslali Kolarčevom Narodnom univerzitetu Beograd. Jedan prepis ovog izvještaja sam dao Narodnoj biblioteci u Sarajevu. U tom dokumentu ima kad je osnovan KAB, koja su predavanja održana i mnoge druge činjenice o radu KAB-a.

SKAKIĆ RADOMIR: " Ja se sjećam i kada je taj izvještaj pravljen. Negdje tamo 1937, kada je KAB ~~isključivo~~ ušao u članstvo Narodnog univerziteta. Tu je uneseno koji 80 predavanja

RUŽA OLJAČA: " Koliko se ja sjećam prvih predavanja KAB-a još 1934 godine, prvi ciklus predavanja održavan je iz prirodnih nauka. Ja sam kasnije angažovala predavače za KAB-ovu tribinu, pa je bilo, koliko se sjećam održano oko 120 predavanja. Vrlo dobro se sjećam da smo kao predavače angažovali sve napredne ljude, a uvijek je bio zadužen uglavnom Nikica Pavlić i nekoliko drugova da pokrenu diskusiju oprezno u pravcu marksističkog objašnjenja tematike, ako to slučajno ne bi predavač učinio. Kod toga se je vodilo računa da se predavač ne uvrijedi ili omalovaži. Dobro se sjećam predavanja Dr. Cubrilovića kada je

Nikica Pavlić istupio u diskusiji, a Dr. Čubrilović se pobojavao za svoj prestiž i ako se nije išlo na njega lično, rekao: "a to je ono Vaše crveno, nećemo crveno". Ja mislim da bi najbolje bilo uzeti spisak predavanja, pa se onda prisjećati pojedinih akcija KAB-a.

3 Iz Beograda su svi javni radnici dolazili u Banja Luku držati predavanja. To su bili pristalice Narodnog Fronta."

LJUBO BOŽIĆ: " I iz Zagreba su dolazili također napredni javni radnici. Ja znam da sam 1933 godine odlazio u Zagreb zvati Krležu da održi predavanje, ali on je stalno govorio, da je pod policijskom prismotrom, da mu u Banjoj Luci neće dozvoliti da drži predavanje.

IBRO IBRIŠAGIĆ: " Molim Vas da li biste mogli jedan prepis izvješta ja o radu KAB-a koji, kako rekoste imate, dati komisiji za pisanje hronike grada Banja Luke."

BOGDAN JERKOVIĆ: " Mogu, a možete se obratiti i Narodnoj biblioteci kojej sam već dao prepis."

FIKRET DEDIĆ: " Da povežemo izdavanje "Narodne pravde", rad KAB-a sa "Pelagićem" rad sa pojedinim političarima. "

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Ja mislim KAB se u prvom redu, po mom mišljenju, bez obzira što su u njemu radili veoma jaki ljudi i političari među studentima, ali on u prvom redu se pojavljivao kao omladinska organizacija, organizacija naprednih studenata i kad govorimo o KAB-u bez obzira na te ostale veze sa političarima i veze sa ostalim građanskim društvima i građanskim političarima, KAB je bio politička kribina banjalučke napredne omladine s jedne strane, a s druge strane polulegalno KAB je bio okupljač ne samo studentske nego i srednjoškolske omladine. 1934 godine sam još bila srednjoškoljka, ali znam da su pod uticajem KAB-a radile omladinske družine na pojedinim školama kao na primjer "Mlada Jugoslavija" u gimnaziji, "Petar Kočić" u Učiteljskoj školi i drugi. Osim toga organizacionog vida djelatnosti, ja znam da smo mi 1936 i dalje imali na školama sastanke napredne omladine, pa smo u osmom gimnazije već znali, da smo po završetku škole biti KAB-ovci. KAB je odigrao veoma krupnu ulogu u povezivanju intelektualne studentske ili djačke omladine sa radničkim podmatkom "Pelagića"."

KUŽA OLAČA: " U eri Narodnoga Fronta KAB je odigrao posebnu ulogu angažovanjem i aktiviranjem demokrata u Banjoj Luci. Znam da je Nikica Pavlić vodio naročito računa o tome da se privuku napredni ljudi za koje smo računali, da će biti jezgro Narodnog Fronta u Banjoj Luci. Ponekad je bilo važnije da se neki čovjek pojavi da govori ispred KAB-a nego ono o čemu će govoriti. Moglo je to biti predavanje i iz higijene ili bilo o čemu, ali je bilo važno da se ljudi aktiviraju i tako povežu sa Narodnim Frontom. Takva aktivnost KAB-a izazvala je političke borbe, ne samo policijsku prismotru i napade nego i grupisanje nazadnih studentskih elemenata koji su 1937 sformili u UNA - i (Udruženje nacionalista akademičara)."

BOGDAN JERKOVIĆ: " Bilo je 1938 g. ako se ne varam. Tada se bar govorilo da njih ima 30, a nas 300.

FIKRET DEDIĆ: " Mi smo ih zvali i pregovore, koji nisu uspjeli.

SKAKIĆ RADOMIR: " To je bio pregovor sa Ljotićevom omladinom.

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Ja mislim, da smo mi istupali kao narodnofrontovska omladina, a oni kao velikosrpska, režimska.

RADOMIR SKAKIĆ: " Mi smo uspjeli između ostalog angažovati tadašnje političare do te mjere da je Branko Čubrilović čak bio u jednom odboru za zaštitu KAB-a, kada je bio ministar, a KAB ukinut išli smo do njega da interвениšemo. Saradjivali smo i sa protom Kecmanovićem do osnivanja "Seljačkog kola", a i tamo se osjećao i naš utjecaj.

FIKRET DEDIĆ: " Važno je spomenuti saradnju KAB-a sa radničkom omladinom, izlete, kroz "Prijatelje prirode", kroz hor "Pelagića", reci-

tativni bor i stalno druženje sa radničkom omladinom, tako da su pojedini članovi KAB-a imali određene zadatke u "Pelagiću" i Radničkom domu, gdje su bili stalno angažovani. Tako su Skakić, Rade Ličina, Mažar i drugi bili stalno u Domu, a mislimo također vrlo česte bili u Domu.

SKAKIĆ RADOMIR: "Ja se sjećam izleta na Petričevcu, kada su nas napali Ljetičevci.

RUŽA OLJAČA: "Ja sam imala dosta tih sličica koje ^{sa izleta} KAB organizirao u Neveseliji. Dobro se sjećam, da se je po cijeli dan pjevale, recitovali i na taj način učvršćivalo se i podučavalo mladi kadar, jer su se držali govori i preradjivali razni materijali te razmatrala politička situacija.

FIKRET DEDIĆ: "Veze KAB sa dječkom i radničkom omladinom i ispomaganje rada "Pelagića", zapravo cjelokupna ta saradnja odraz su zajedničkih stremljena napredne Banje Luke. Može se reći, da KAB kao cjelina u stvari djeluje kroz razne organizacije pomažući rad na selu i u gradu Banja Luci.

BOGDAN JERKOVIĆ: "U vezi s tim što si rekao ja se tačno sjećam, a i Ljubu se sjeća da je KAB imao 9 sekcija. Ene mi smo nekih sjetili; bila je inform-sek, to je za vezu, šah-sek, sport-sek, muzičko-umjetnička sekcija, literarna sekcija, bila je omladinska sekcija, sekcija za sele i predavačka sekcija."

SKAKIĆ RADOMIR: "Fakat je bilo mnogo tih sekcija, ali ene sve nisu živjele; ^{ne}pevreneno, jedina je živjela stalno ta kulturno-prosvjetna sekcija".

RUŽA OLJAČA: "KAB je u Banjoj Luci najprije stekao ugled po svom predavačkom radu. Taj rad je počeo odmah od osnivanja KAB-a i tih je priredbi bilo oko 120, to znam. Mislim da bi trebalo uzeti spisak predavanja, odnosno tema, a za prve je Nikica Pavlić i mene angažovao. Prvih dvanaest su bili Banjalučani i svaki, koji je stao na našu pozornicu i održao predavanje, ma bilo o čemu on je već bio karakterisan kao u Banjoj Luci kao napredan čovjek. To je jedna velika politička aktivnost u Banjoj Luci i uticanje na građanstvo Banja Luke, a onda angažovanje predavača iz Beograda i Zagreba i te najbolji predavači, mahom napredni ljudi, a ako smo mi angažovali nekog zemljoradnika to je bilo radi saradnje sa zemljoradnicima u eri Narodnog Fronta. Angažovali smo ne samo komuniste, nego i demokrate, tako na primjer Adama Pribičevića, samostalnog demokratu".

BOGDAN JERKOVIĆ: "Mi smo djelovali i kroz "Seljačke kole", osnivali čitaonica itd."

FIKRET DEDIĆ: "KAB je bio duša svih političkih zborova, onaj koji je davao ton, to je kabovska i radnička omladina zajedno. Sjećam se kad smo išli sa Čubrem u Klačnice na onaj zbor uz petomajske izbore, pa 1938. 1938 je grmjelo naz svim zborovima od radničke i studentske omladine u gradu i selu.

SKAKIĆ RADOMIR: "Jeste ^{reči} Ekkrete, to je tačno, ali mi ne možemo da je to bilo samo KAB-ovo djelovanje. Mi moramo podijeliti, šta je KAB-ovo, šta je "Pelagića", šta je Partije, neznam, SKOJ-až itd., tek onda ćemo doći do tačnih činjenica, jer ako sve pomješamo teško će doći do prave istine"

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: "Ja mislim da ovako kako je Ruža počela iznositi rad po sekcijama u KAB-u, da mi napišemo taj zvanični rad KAB-a. Osim ovog predavačkog rada, ja mislim da je veoma značajan taj kulturno-prosvjetni rad i koliko znam u KAB-u se prvi put u Banjoj Luci pojavljuju masovne horske recitacije. Ja se sjećam horskih recitacija, Šantićevih pjesana, Kočićeve "Slobode" i niz drugih. Mislim da su KAB-ove i "Pelagićeve" priredbe bile baš po tome nove, po oblicima nastupanja i sadržajnosti. Niz savremenih pisaca je recitovan. To s jedne strane, a druge da su KAB-ove i "Pelagićeve" priredbe bile smotre snaga radničkog pokreta.

Sve što se osjećalo naprednim posjećivalo je ove priredbe. Ja na primjer znam bila sam gimnazijalka, mi smo u Čeporima dolazili na ove priredbe. Da li je to mene zanimalo i koliko, ja se to više ne sjećam, neznam da li sam sve naredite razumjela, ali je to bio jedan pljesak, aplauz, čim se nešto naprednije rekne. Stvarno je to bila jedna tribina, gdje su te prigušene snage se izživljavale, manifestirale. Druge ja mislim da je ovo pitanje Narodnog Fronta i berbe protiv fašizma i rata naredite došle do KAB-ovog rada na sjedinavanju i do raznih tih oblika rada. Na primjer ja mislim, da veoma grupna manifestacija bila ona proslava 14 jula u priedu kada je Narodni Front bio najjači u Francuskoj, mislim da je to bilo 1937 ili 1938 godine. Bila je to manifestacija gdje se pjevala "Marseljeza". Mislim da je taj proslava održana u Hotel "Palasu".

SKAKIĆ RADOMIR: " U Hotel "Bosni" je bila 14 jula kad smo čak i angažovali i Meljevića da govori. On je tada bio mislim predsjednik francuskog kluba u Banjoj Luci."

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Na proslavi o kojoj ja govorim mislim da je govorio Nikica Pavlić."

SKAKIĆ RADOMIR: " U "Palasu" je bio čuveni opozicioni zbor, jako veliki gdje govorio Ljubo Leontić, Breta Kecmanović i drugi. To je bio jedan od najjačih zboreva u Banjoj Luci u to vreme. A ove 14 jula u Hotel "Bosni" gdje je i Meljević angažovan zajedno sa Fransuskim klubom....

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Jest, jest mislim da je to bilo 1938 godine pred okupacija CSR, ali prije toga kad je u B.Luci održan, kako se zvalo to onaj mirovni nacionalni komitet - sastanak nekog Komiteta omladine za mir."

Skakić Radomir: " Da, da tada je iz CSR dolazio onaj Dr. Lukač."

BOGDAN JERKOVIĆ: " Da sjećam se toga, jer smo se sa njim fotografisali, bio je doček. Tada je Stojadinović zabranio ekskurziju studenata BiH u Prag.

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Mislim da je to posebna akcija. Znam da je bio Avdo Hume u B.Luci i još neki. Ne znam da li je i Lela Ribar. "

SKAKIĆ RADOMIR: " Avdo Hume je dolazio kad je biran Mjesni komitet, a to je bilo mislim 1939 g. Sjećam se još nekih akcija KAB-a; akcija oko Gačinovića, akcija književne večeri beogradskih književnika (Gligorić, Krklec i još neki) To je bilo u sali kina "Lukser". To je isto bila jedna velika manifestacija napredne misli. "

RUŽA OLJAČA: " Svi napredni intelektualci Beograda dolazili su u B.Luku. To znam sasvim sigurno. To je trajalo tekom nekoliko godina. 1937 g se sjećam da je Nikica Pavlić poslao jedno pismo, a sjećam se Dušanka kad ti on kaže: "imam bezbroj predavača". On je nana stalno slao pisma u Beograd da nastojimo angažovati sad ovog, sad onog predavača, ja koliko sam povremeno saradjivala sa KAB-om imala sam utisak da je Nikica intelektualni pokretač."

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Da, bio je sigurno."

FIKRET DEDIĆ: " Kao najaktivniji svakako. On je bio stalni injektor.

SKAKIĆ RADOMIR: " Onda su bile dve posjete beogradskih studenata, Kečićević tzv. peta grupa iz Zagreba. "

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: " Oni su se zvali peta grupa, ali ja ne znam da li je to bio neki njihov zvanični naziv.

SKAKIĆ RADOMIR: " Ja se sjećam da smo ih dočekali na stanici, dolazio sam sa njima zajedno iz Zagreba i na stanici je Ljubo Babić držao pozdravni govor. Tu je na dočeku u stanici izišla masa svijeta, iako je istina bio i policijski agent tamo da pronjuška. Na KAB-ovim priredbama dolazili su čitavi heroji beogradskih i zagrebačkih studenata kao gosti izvođači, pa riječki bahmatinci, pa iz studentskog doma "Josipovac" iz Zagreba i dr.

RUŽA OLJAČA: " Da ne zaborimo ~~studenata~~ ~~iz~~ ~~Zagreba~~ ~~na~~ ~~srednje-~~ ~~školsku~~ ~~omladinu~~. U srednjim školama su postojale literarne družine u kojima ovaj uticaj bio vrlo plodnosan. Ja bih htjela podvući, svi mi koji smo živjeli u B.Luci znamo, da prije osnivanja KAB-a bila bezživotna situacija u gradu što se tiče političkog djelovanja Partije i društvenog života. uopće. KAB je djelovao ~~ajkavak~~ direktno i indirektno na politički i

društveni život u gradu.

FIKRET DEDIĆ: "Prije osnivanja KAB² ja u svoje vreme djelovao nešto u B. Luci Akif Seremet. On je bio prvi posle rata i onda je pregnan u Livno, pa je prebjegao u Austriju i kasnije u Rusiju. U Rusiji je za glavio kao treckista. Prve ideje marksizma u B. Luci unjas je on i ona grupa oko njega, a kasnije generacije kao što je na primjer Vilko Vinterhalter, braća Djordjevići, Asim Alihodžić, Safet Filipović, pa od mlađjih Ruža Oljača..."

RUŽA OLJAČA: "Ja sam se jedva prišljancila. Kad bi ja vam pričala, kako sam se ja prišljancila, vi bi rekli, da je to priča. Čula sam na jednom sijelu za vrijeme ranazana o Fadilu Maglajliću i Veselinu Masleši. Tada su to bili najjači komunisti u B. Luci. Ja se mislim ako su i u zatvoru, jer su oni tada bili u zatvoru, moraju doći jednoga dana. I zbilja jedanput sretnem Vesu u Gospodskoj ulici, nosi gips na nozi. To je ovako bilo. Oni su bili na kađi Ciganliji, pa su ih puštali na šetnje, pa ko mladi ljudi željni pokreta nešto se onako počeli šaliti, igrati se, gombati se i Fadil podmetne Vesi nogu i nekako ga nezgodno gurne. Elem, Fadil i Veso izišli iz zatvora, ali Veso s gipsom i ja njega zaustavim, pridjem mu, pa kažem: "Jeste li vi Veselin Masleša?" Kaže: "Jesam." "A jeste li komunist?" "Jesam, a što vas to interesira?" Rekoh: "Ja bih željela to biti", a on se nasmija iz sveg glasa". Eto tako si tada morao tražiti komuniste, a kada je KAB razvio svoju aktivnost onda je lako bilo. A kakve su akcije bile? Pravo da vam kažem takav strah od provala, od akcije, takva konspirativnost, suvišna, da je kočila svaku aktivnost ta pretjerana konspirativnost. Tako, da nisi znao kad nekoj grupi pripadaš, kakog je zapravo karaktera ta grupa, nisi smjeo ni pitati, a eto tolika je konspiracija bila, recimo, ja sam bila veza za jednog učitelja kad je trebao da krene u inostranstvo i dobila dva pisma, drugo je zakasnilo i onda su mi rekli: "Ako to pismo ne stigne, spremaš se i bježiš." Tako je onda. I najmanja sitnica, eto jedno pismo iz inostranstva i odmah moraš bježati. Tako je to tada izgledalo. A zamisli te vi ne prodje ni nekoliko godina, a onda se onako rasplamsa, rascvjeta rad na sve strane. I ono što sam rekao sa onim letcima, to mi je ostalo da živim hiljadu godina u sjećanju. Uvijek su me u neka iskušenja stavljali. Sjećam se jedanput smo po noći išli u Gornji Šeher među seljake i pozivali ih na ustanak, a nikakvih uslova za ustanak nije bilo. Iako uslova za ustanak nije bilo, mi smo sa ovim opštim frazama "dižite se na ustanak!" pisali letak. Cijelu noć sam kucala na mašini, a slabo sam kucala pa rekoh "Daj da pišem, ja ću iskrenuti rukopis, pa čitko pišem ko djete u osnovnoj školi." "Ajde, veli čitko piši svakako treba u 12 primjeraka."

Pojava Narodnog Fronta je zar ne 1935 godine, a KAB počinje raditi 1933, 1934 g. Kakvo je bilo utjecanje na čovjeka u to vrijeme? Čovjeka sa kojim radiš pola godine ne znaš na čemu si i šta mu smiješ reći a šta ne smiješ eto i nakon pola godine. Tek pojavom KAB-a ...

DUŠANKA KOVAČEVIĆ: "KAB je provjeravao ljude samim tim da li su dolazili, jer stvarno ko god se bojao ili je bio protiv nije dolazio".

FIKRET DEDIĆ: "U početku KAB nije bio izvikan kao komunistički i to se vrlo pametno, svjesno čuvalo, da se on ne afirmiše kao udruženje koje nosi komunistički karakter. Onaj koji je došao u KAB 1936, 1937, 1938 godine bio je obdjen bez komentara. On je bio tačno obojeznalo se to. Možda su članovi Partije 1934, 1935 strogo vodili računa da KAB dobije što veću masovnost, da okupi stvarno ono što hoće nešto dobro da učini, čestito, pošteno, napredno, je li? A onda se to poslije obojilo. Hoću da kažem, možda je tim ljudima ležala ta ideja da se razbije taj začaureni rad partiski, uopšte naprednih.

RUŽA OLJAČA: "Ne, možda je, već to je njegova osnovna ideja"

FIKRET DEDIĆ: "KAB je postigao među poštenom intelektualnom omladinom i naprednim gradjanstvom baš to, da je Partija razvila svoj rad u Banjoj Luci"

SKAKIĆ RADOMIR: "Rad KAB-a ne treba toliko vezati samo za rad partije u Banjoj Luci, nego za rad Partije u Beogradu i Zagrebu, gdje su studenti živjeli po deset mjeseci, gdje su primali ideje i po uzoru na beogradske aktiviste

akcije

* ~~na~~ djelovali u Banjoj Luci.

FIKRET DEDIĆ: "Naročito na beogradske studente, jer je tamo studentski pokret stvarno bio masovan".

SKAKIĆ RADOMIR: "Često puta se ~~je~~ pojedinih komunistima u Banjoj Luci nisu slagali sa akcijama. Mi smo bili svjedoci da na naša predavanja nisu htjeli stariji komunisti doći u periodu od 1935 do 1938 godine. Bilo je priča i o nekom tamburaškom socijalizmu. Neki drugovi su sa potcjenjivanjem možda gledali na naš rad, nisu navikli na tu preorijentaciju, naročito masovnog, šireg rada. Širina i masovnost su pojačali veze između studenata pojedinih gradova."

BOGDAN JERKOVIĆ: "I kao jedan od rezultata te veze studenata bilo je osnivanje Kluba studenata BiH "Brazda" u Zagrebu, aktivnost studenata BiH u Pragu kluba studenata "Petar Kočić" u Beogradu kad je od ljevih zemljoradnika prešao u naše ruke. To su izvjesne rezultate, posljedice tih veza naših naprednih studenata u glavnim centrima sa KAB-om, odnosno obratno-moba sajera."

FIKRET DEDIĆ: "Samo neznam hoćemo li ovim postići cilj tj. da damo što više podataka i detalja o događajima?"

IBRIŠAGIĆ IBRAHIM: "Ne smeta što se govori ovako nevezano i isprekidano, jer smo na ovaj način dobili atmosferu, vratili smo se u doba i sada se već može pojedinačno iznositi razna sjećanja, ne treba govoriti samo o KAB-u nego o Radničkom pokretu uopće i djelovanj Partije. Vi možete oživiti atmosferu s onog vremena, oni koji to nisu preživjeli, nisu to u stanju. Kad se čuje živa riječ, to je drukčije, nego kad se napiše, svakako kad se i napiše ima veći značaj, ~~ztk~~

BOGDAN JERKOVIĆ: "Drugarica Ruža me je podsjetila negdje da li 1930 ili 1931 u Banjoj Luci izlazio je list "Romer", koji smo mi unozavali na šapirografu. Urednik je bio Stojan Kovačević i onda smo mi saradjivali u tom listu. U to doba smo mi idejno sazrijevali, prošli smo vrlo brzo tu fazu ljevih zemljoradnika i išli smo u lijevo čitajući raznu literaturu, ali još uvijek ne naprednu. Taj je list uskoro bio štampan, bio je najprije na šapirografu, pa onda štampana dva tri broja i kasnije prestao da izlazi. To je bilo negdje 1931 godine. Čuli smo mi odavno da postoji nekeakv komunizam, nekeakvi komunisti, ali nismo znali šta je to. I 1931 godine Milorad i ja susretnemo Vilka Vinterhaltera ispred hotela "Bosne" i kažemo "Dobar dan, jeste li Vi komunisti?"

On gleda u nas, a mi pitamo: "Imate li Vi komunističkih knjiga?" A on kaže: "Nema". Znate šta, otidjite vi Paternosteru, on će vam dati tih knjiga."

I mi odmah otrčimo, poslije pola sata već smo pronašli Paternostera. Upitamo ga "Imate li Vi komunističkih knjiga," a on se samo okrenuo i otišao u kuću, govoreći: "Pričekajte malo". Doneo je čitavu gomilu knjiga, bilo ih je sedam-osam. Među njima je bilo i "Materijalističko shvatanje istorije" od Voljgina?/. Kada sam tu knjigu pročitao udario sam se po čelu: "Gdje sam bio 19 godina?" Poslije toga nam se čitav novi svijet otvorio i već drugi, treći dan smo isali s Vilkom sastanak u parku i od tada smo redovno isali sastanke sa Vilkom, čas uz Vrbas u onim vrbacima, čas tamo, čas ovamo. Vilko je sad bio u šesiru, čas je nabio kačket na glavu, kao kakav dječić i onda smo uskoro počeli sa Osmanom da se sastajemo. To je počelo u banjalučkoj gimnaziji, time smo počeli da radimo i vršimo agitaciju u razredima. O tome bi se dalo puno pričati, ali u glavnom mi smo obuhvatili najbolje djake u svakom razredu, pridobili i kroz par mjeseci došlo je do štrajka. Prije toga došlo je do onih poznatih izbora do formiranja "Mlade Jugoslavije", do onih izbora gdje sam ja kao pretsjednik pobijedio Feliksa Nadjelskog sa sedam glasova većine. Onda smo izmjenili onu tablu "Mladiosti", pa smo je prefarbali i napisali "Mlada Jugoslavija". Naši su sastanci postali masovni, a na te sastanke je dolazila omladina iz Učiteljske škole, iz Trgovačke akademije, tako da nije mogla da stane više u salu, jer škola nam je često davala male sobe, tako da je omladina primeno na učici stajala i slušala kroz otvoren prozor te naše priredbe. Kasnije je dolazio Branko Čopić i čitao svoje radove, zatim Gojko Banović, Milorad Gajić i drugi. I Mile Bekut je također čitao svoje pjesme, a kada je on umro /bila je to tragedija/ na njegovom grobu je držan govor, Branko Čopić je održao govor i rekao, da je on jedna od indirektnih žrtava banjalučke buržuazije, koja nije isala dovoljno osjećaja prema toj omladini, da ga spase od sigurne smrti, od gladi, od bijede i bolesti ič.

Poslije je Branko Čopić bio isključen iz škole, neznam da li baš zbog toga ili inače zbog svog naprednog stava. U to vrijeme se je na banjalučkoj gimnaziji burno razvijao napredni pokret i mi smo organizovali jedan štrajk. Tada je zapravo bila era štrajkova, koji su nicali u mnogim školama. pa i kod nas kroz tu našu buntovnost došlo do štrajka. Prosto jednog dana palo je na pamet nekima /ja sam bio tada pretsjednik "Mlade Jugoslavije"/, pa smo jednostavno u pola dva rekli djacima: "Hoćemo li štrajk?" Kažu: "Hoćemo". Tada smo Osman Karabegović, Milorad Gajić i ja od ovih mlađih, a ja se ne sjećam, to ćeš ti Ljubo bolje znati za starije, koji su bili, ali u glavnom naša grupa, grupa naprednih omladinaca imala je toliki autoritet, da smo mi bili jači i sa više auštoriteta nastupali, nego direktor, nego svi profesori. Dovoljno je bilo nekoliko riječi da je 800 djaka izašlo iz zgrade i postrojili se u četverored. Krenuli smo naprijed, a profesor Zadro pita: "Šta je to?" Kežen mu: "Izlet", a on se smeška: "Izlet?" Krenemo prema Trapistima i kad smo došli tamo, pretstavimo se kao profesori, kao da je to stvarno izlet. Čak smo se javili direktoru telefonom. Drugog dana postavimo štrajkačke straže, izaberemo štrajkački odbor. Razlog štrajka nam nije bio sasvim jasan, ali glavni razlog je bio taj što nije htjelo Ministarstvo prosvjete i direktor, nisu htjeli, da promjene program za VIII razred, kako bi nam bilo lakše za maturu učiti. To je tako razlog spolja, a iznutra je bilo vrenje medju djacima, idejno previranje, jedno sazrijevanje. Treći dan se već pojavila kriza. Toga dana je bio izlet u Suturliju. Ja tamo ni sam bio, ali znam da su se već počela kolebati djeca izvjesnih roditelja, koji su uticali na njih. Mi smo sami, vidjevši da u svoja intenzitetu štrajk jenjava, zaključili trećeg dana štrajk. Osman je održao govor na Suturliji, čuo sam da je tamo neko pobo crvenu zastavu na jednom brežuljku na Suturliji i priče su razne kružile medju djacima, te da je ovaj rekao ovo, a onaj ono, pjevale su se borbenne pjesme itd. Vratili smo se u školu, pojavila se policija, umiješala svoje prste, pojavio se nekakav inspektor iz Beograda iz Ministarstva prosvjete i počela je istraga. Nastala su ispitivanja djece, davali im bombone, čokolade, samo da ih podmite, da izdaju ko je organizator. Kada su mene pitali, ja sam rekao "Ne znam, sam je štrajk nikao" "Ko je, jeli duh organizovao štrajk?" "Ne znam ja jeli duh, možda je i duh, ali ja nisam. Nije to niko organizovao, štrajk je nikao spontano." "Kao rezultat svih tih ispitivanja, nas 7 ili 9 izbačeno je iz škole. Bio je Osman isključen, ja, Milorad Gajić, Maglajlić Kemal, Ranko Šipka i ne sjećam se ko još. Profesori su bili blijedi, uznemireni, vladalo je opšte uzbuđenje medju profesorima i kod samog direktora. Bili su uplašeni od svega toga, kad su čitali presudu: "Isključuje se Bogdan Jerković kao vodja štrajka iz ove škole, isključuje se Osman Karabegović isto kao vodja štrajka itd. Vjerovatno su se bojali nekih posljedica. Poslije toga su došli djaci, pa su nam rekli: "Hoćete li da dignemo u zrak svu školu, da zapalimo sve." "Nemojte to drugovi, mi idemo lijepo, mirno vi nastavite da radite." "Mi smo otišli, Osman i ja u Sarajevo, Milorad Gajić u Bihać, a drugi na druge strane. Poslije je došao direktor Gordić sa kojima su naši drugovi nastavili borbu, sa onim natpisima na zidu i po ulicama. Tu je Miroslav Višnjić bio jedan od glavnih aktera. Tada su nestali svi katalogi iz razreda itd. itd. Eto to je ta epizoda iz onog vremena...

IBRO IBRIŠAGIĆ: Družo Jerkoviću, vi ste bili urednik "Narodne pravde", a ja sam našao 5 brojeva toga lista u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, pa bih Vas molio, a da nam ispričate kako je nastao ovaj list, čijom inicijativom itd.

BOGDAN JERKOVIĆ: To je bilo kasnije, pa ću prije još da nešto kažem.

Ovo što sam pričao je bilo 1931, 1932, god., a samo sam naveo karakterističnije momente, kojih se najbolje sjećam jer sam učestvovao u njima. U vezi sa radom KAB-a pored mnogobrojnih njegovih aktivnosti, ja ću samo neke letimično da pomenem, kojih se momentalno sjećam. U vrijeme kada je 6-januarska diktatura progonila napredne ljude i borce, tada su i mnogi napredni studenti slati u puk, pa su iz Banja Luke Šoz i ne znam ko još, dali Zon ili Vjekoslav Bakulić vjerovatno Zon, jer su on i Šoz uvijek zajedno bili, poslani su u vojsku/puk/.

U to doba sam studirao u Zagrebu i tamo je bio Slavko Odić i drug iz Slovenije Pino Tomašić (iz Istre). Znam da je na Slavkovu adresu došao od Nikice telegram da organizujemo jedan protestni miting, koji je poterbao organizovati na svim univerzitetima u vezi sa ovim slanjem naših drugova u puk. U Zagrebu je vrlo teško bilo da marksisti, studenti komunisti organizuju miting sami, zato što su klerikalci tada imali dosta jak uticaj, a tamo su bili frankovci i razne druge nacionalističke struje itd. pocijepani su bili studenti. Slavko i ja i još nekimašni drugovi, ne sjećam se koji, uspjeli smo da sa HSS-ovcima nekako

paktiramo i da se pretstavimo kao HSS-ovci. Znam da smo uspjeli da organizujemo miting i da se na mitingu pojave neki govornici, koji su potpuno rekli ono što smo želili i miting je uspio. Slično su postupili u Ljubljani i Beogradu. KAB je održavao redovne veze sa naprednim klubovima "Njiva" i "Triglav" u Ljubljani i ja sam lično prenosio često iskustva KAB-a na rad naprednih studenata ljubljanskog univerziteta. Što se tiče našeg rada iz drugih centara; mi smo iz Zagreba slali drug Ljubo Božić, Duško Ličina, Ruža Oljača iz Beograda, ja sam s njom bio neko vrijeme. Za vrijeme dok sam studirao u Pragu slao sam naprednu štampu KAB-u, a tamo smo osnovali klub studenata Bosne i Hercegovine. U vezi sa saradnjom sa Vokačom pokušali da organizujemo jednu ekskurziju studenata B i H. Međutim Stojadinovićeve vlada je zabranila tu ekskurziju, ali smo uspjeli da organizujemo drugu ekskurziju studenata medicine iz Jugoslavije.

A sada da se samo dotaknem "Narodne pravde" zato što je drug Ibrišagić pisao. 1935 god. sam se nalazio u Zagrebu na studijama i dobio sam telegram od Nikole Pavlića: "Bogdane, dolazi odmah u Banja Luku, treba da uredjuješ jedan list. "Odmah sam naravno sve ostavio i doputovao u Banju Luku i poslije je raznih razgovora i priprema, imali smo jedan sastanak u gostioni "Šips" ko je sve bio na tom sastanku, tačno, ja ne bih mogao sada reći, ali se nejasno sjećam, da je bio Osman Karabegović, ako se ne varam i Vilko Vinterhalter, svakako, bio je Milorad Gajić, Branko Zagorac, Nikola Pavlić sam rekao, je li, onda Asim Alihodžić je bio sigurno, Safet Filipović i dalje se ne sjećam. Na tom sastanku došli smo sa mnogobrojnim prijedlozima i ja sam došao sa jedno lo predloga, lo imena za taj list, jer mi je Nikica pričao o tome kakav list treba da bude, list za selo itd. Ja sam nabacio lo-ak raznih imena i drugi su predlagali neka imena, ali je prihvaćen naziv "Narodna pravda", što je u stvari prijevod "Ljudske pravice". Ja sam u to doba bio u Ljubljani i u saradnji sa Slovencima, sa Ivanom Marendićem se u Zagrebu satajao i sa Jožom Brilejem i sa naprednim studentima iz "Njive" i "Triglava", koji su naročito mnogo radili na selu. Prihvaćen je na ovom sastanku naziv "Narodna pravda". Sjećam se bila je diskusija dali list da bude radnički ili za selo, za radnike ili za seljake. Poslije izvjesne diskusije, odlučeno je da taj list bude za selo, namijenjen selu. Znam da smo u ovom smislu Nikola Pavlić i ja, da list bude za selo, a ja se ne sjećam šta su drugi govorili. Uskoro smo predložili kakve list treba da ima rubrike, kakve podnaslove, format, tiraž itd. Odlučeno je da prvi broj bude u tiražu od 2.500 primjeraka, da izlazi ćirilicom, a glavu lista je izradio Pipo Pavlić, brat Nikole Pavlića. List smo štampali u štampariji braće Jakšić. Kao odgovorni urednik pred zakonom bio je izabran Nenađ Borić i tehnički urednik, a ja sam izabran za glavnog urednika. Kao administrator lista bio je Milorad Gajić, a ostali su bili članovi redakcije, bio je Osman Karabegović, Vilko Vinterhalter, Safet Filipović, Nikola Pavlić, Milorad Gajić, Branko Zagorac, Asim Alihodžić i drugih se više ne sjećam. Već poslije onog sastanka smo imali pripremljen prvi broj, jer su drugovi od ranije pripremali pokretanje toga lista. Znam da smo se obratili zagrebačkom "Radniku", tamo je radio Aleksandar Turković, da nam pomogne, da nam da adrese. Obratili smo se u Beograd u "Politiku". U "Politici" je radio jedan novinar, ne mogu se sada sjetiti imena. Nikola Pavlić je sa Sotirovićem imao vezu i on nam je poslao iz "Avale" poslao razne vijesti, podatke, da bismo to mi mogli koristiti, poslao nam je veliki broj adresa, među njima sjećam se i adresu "TASS-a" u Beču. Zatim neke adrese u Turskoj, neke adrese u Francuskoj, Americi, naprednih organizacija i pojedinaca.

/vrpca završena/

AVDO DJUMRUKČIĆ: (na početku nove vrpce, prethodna diskusija je prekinuta, pa je snimljen razgovor, koji se zametnuo u međuvremenu)

".... gledalo se na to, da se omladinci, koji su napredni povežu sa pokretom a kod toga se vodilo računa o tome, da je iz poštene porodice, radničke i onda smo ga odmah povezivali sa pokretom, pa ga povežeš i kroz čitanje i kroz ping-pong i kroz futbol itd.

FIKRET DEDIĆ: Koje je to godine bilo?

AVDO DJUMRUKČIĆ: To je 1937, tada je Partija preko ovih sitnih djelatnosti vezala ljude sve do potpunog uključivanja preko nošenja letaka...

FIKRET DEDIĆ: Avdo, čekaj, to je 1937, ali 1935, pa 1936 naročito KAB je djelovao onako kako je Partija, hoću da kažem da je i bilo uključeno izvjesno

nog dijela rukovodstva u zemlji. Studentska omladina u Beogradu uz pomoć Partije postavila je širinu, već 1934 i 1935 i tu širinu je...

SKAKIĆ RADOMIR: Malo se ne razumijete. Nije stvar u tome, dali je Partija dala direktivu ne znam 1935 sa širinu fronta, da je to poteklo iz nekog centra partiskog ili je to bilo odraz političke situacije i narastanje tih narodnih revolucionarnih masa. Ti znaš 1933 je bila ona odluka Kominterne o Narodnom frontu. Već 1935, 1936 imaš onu masovnu akciju Narodnog fronta u Francuskoj. Partisko rukovodstvo i revolucionarne snage u svijetu išle su paralelno. Prema tome ne treba tu, šta ja znam, polemizirati jerli sad to bilo u skladu ili nije bilo.

FIKRET DEDIĆ: Ama, ja ne polemiziram. Sa tim je nisam mislio ovo, nego sam htio reći da mi nabrojimo one koji su dali osnove Marksizma u Banjoj Luci. To je bila jedna generacija, pa je došla druga, pa treća generacija. Ja ću evo da nabrojim prvu generaciju, samo me ti dopuni. Onaj koji je unio marksističke ideje u Banja Luku, to je bio Akif Šeremet. Zatim onaj stariji Djordjević kao njegov djak, prvo zapravo Veselin Masleša i Fadil Maglajlić, ta trojka. Dakle Akif Šeremet, Veselin Masleša i Fadil Maglajlić.

RUŽA OLJAČA: I Edo Kunštek.

Fikret Dedić: Da, i Edo Kunštek. To su bili prva četiri. Onda su brzo njima prišli Asim Alihodžić, Fric, onda nažalost poslije Moralić, a od radnika bar koliko ja znam onda je bio Pavao Rađen, Kazaz, Kasim Hadžić, Šefket Maglajlić, Miron Mandrović, a od intelektualaca samo još da nabrojim; Veljko Djordjević, daj Pužo pomoz, ti znaš više...

RUŽA OLJAČA:

Ja ću kazati samo ono što znam sasvim sigurno. Ne mogu ja sve ljude nabrojati, to bi već bilo netačno, kad bih imala već namjeru da sve nabrojim. Ja znam od onda kad sam ja prišla, to je kad je Veso izišao iz zatvora i Fadil Maglajlić. To su ti ljudi. Ja sam se s njima sprijateljila. Sjećam se kakav je bio naš način rada - po troje. Prvoj grupi kojoj sam organizovano pripadala, to je bio Djordjević Veljko, Rada Vranešević i ja. A rad kakav je bio? Jednog čovjeka ocijeniš - on bi mogao biti pogodan, eh, na njega ćemo djelovati i po pola godine uporno, istrajno, a povremeno tek primiš neke zadatke i provjerava te na svakom zadatku. Ilegalnost je bila takva, konspiracija da je ometala upravo aktivnost, pretjerana konspiracija. Ja samo mogu da kažem kako su došle one recitacije u gimnaziju, one napredne socijalističke pjesme. Veso Masleša mi je dao uvezan "Nolit" 1929 godine, ili 1928 i tamo su bile pjesme Jirži Volkera i one druge. To je moja Vuja sve napamet naučila i na onim našim priredbama u gimnaziji recitovala. Eto ja bih htjela to da kažem, kakva je naša veza bila recimo sa radnicima. Jedne večeri dugo me pripremao na to, išla sam vjerujte s mnogo većim uzbuđenjem nego, pa nisam, na kakvo vjenčanje, nema ni govora - radnicima otići. Onda s-u Šmit, Etika, Sarafin i Katica, još nisu bili prešli u Predgrađe, stanovali su na Laušu - to je bilo u jednoj memljivoj sobici, djeca rahitična, a mi do neka doba noći proučavamo. Tako smo malo literature imali samo "Komunističku početnicu" - tek sam poslije saznala, jer je to bila kupusara, sva u listovima. I tada u početku, sjećam se mi smo bili u školi, a bila je premetačina. Mama je Komunističku početnicu sakrila u vreću brašna i nisu je pronašli, pa nam kaže: "Eto, vidim da je čuvate kao sveto pismo, pa mislim kad toliko volite tu knjigu, da vam je sačuvam. I sačuvala je - nije u vatru bacila. Koja je literatura onda bila? Preobraženski: "Moral i klasne norme", "Nolit", Filipović: "Razvitak društva" ... Eto mi smo to učili, pa smo onda nastojali drugima to kazivati, onda smo organizirali Crvenu pomoć, a kad smo dobili, ja se sjećam dobru 1933, ja sam dobila zadatak, upravo Asim Alihodžić, Safet Filipović i ja da formiramo jedan odbor i da omalovimo crvenu pomoć. Tog se zadatka sjećam. Malo radi atmosfere da ispričam ovov za Edo Kunšteka i njegov odlazak. Mi smo imali običaj da se sastajemo i da budemo stalno zajedno iako smo znali da to nije dobro i da će nas policija zapaziti. Kad je Edo Kunštek trebao da krene, pozvao me je i 6 sati mi je objašnjavao, kako čovjek može biti koristan Partiji, duplo koristan dok je nekompromitovan i kako drugovi svi griješe i kako je velika šteta što sam se ja tako kompromitovala i već policija zna kao komunistu. Poslije kada je on otišao, ja sam više puta prekoravala drugove, kažem: "Nema smisla da se kompromitujemo. Da je Edo tu, on bi to pametnije uradio?" A Vilko kaže: "Malo ti njega poznaješ i sve ono što je znao najljepše iz Marksizma, to je tebi ispričao, pa si ga idealizirala. On je sa svim manama kao i mi, sa-

mo nije ovdje, pa ti se čini da je on nešto bolje." Hoću da pomenem, 1937 je došao, vratio se /ili 1938, ne sjećam se tačno jer nisam živjela stalno u Banja Luci, nego sam samo preko ferija dolazila/. Onda mi je Veljko upravo naredio da sa Edom razgovaram, vratio se je kao trockista. Da razgovaram s njim, da vidim šta je. I ja sam s njim razgovarala, satima sam s njim razgovarala. On je stalno tvrdio, da nije trockista, ali da je razočaran i da neće više uopće biti politički aktivan, a razočaran je u poredak u Rusiji i nepravdu u prvom redu što su učinili Akifu, pa njemu itd. Eto, da o tom ne govorim... Htjela sam ovo da napomenem, htjela sam nešto da se potsjetim kad sam trebala da dodjem. Sjetila sam se Nade i Vuje. Sačuvala sam jednu tužbu. Kako smo mi bili, družili se sa naprednim sudijama, jer zet mi je bio sudija i uvijek smo pretresali političku situaciju, događaje, zbivanja i našu ličnu situaciju. Kad se je Vuja požalila, da je Blagojević pričao na nekom mjestu, ona je bila još učenica, da je komunist, a na to će Asim...

Fikret Dedić: Hoćeš li da ovo udje u snimak? Koji je to Blagojević?

RUŽA OLJAČA: Neka udje. Blagojević je bio jedan profesor. A na to će Asim i Hasib: "To je kleveta, a ono drugo je uvreda, to treba da se tuži sudu." I kako rekoše, tako se je i učinilo. Vuja kao učenica tuži svog profesora sudu, koji je pozvat na sud i odgovarao. Eto, imam baš taj dokumenat, slučajno, jer je sve propalo, ali to je slučajno sačuvano. Htjela sam da kažem kako se nije bježalo od tih zaoštavanja odnosa, ni sa profesorima ni sa školom...

FIKRET DEDIĆ: Ja bih samo da nabrojimo one generacije. Nabrojali smo onu prvu. Trebalo bi još neke spomenuti. Zaboravili smo Franju Sarafina, stvarno među prvim komunistima od ~~radnika~~ radnika. Kao druga generacija, da tako kažem došli su oni gimnazijalci, a to su Vilko Vinterhalter, ovaj ne mogu sad da se sjetim pomozite mi malo....

RUŽA OLJAČA: Ti praviš klasifikaciju društva.

FIKRET DEDIĆ: Ne pravim ja klasifikaciju. To je generacija...

RUŽA OLJAČA: Slušaj, ja ću ti kazati, kad sam ja bila stupila. To je bilo negdje oko 1930 g. ili 1929. Znam koji su tada bili komunisti u Banjoj Luci, koje sam ja imala prilike upoznati. Tada su se vratili Fadil Maglajlić, Veso Masleša iz zatvora, Veljko Djordjević, Safet Filipović, Vilko Vinterhalter, Ivica Makor. To su oni koje sam ja poznavala, sa kojima sam pričala i sanjala o revoluciji. Zatim Franjo Sarafin, Šmit, Mandrović, Nikica Pavlić. Eto to su bili ljudi sa kojima sam prijateljske kontakte. I Rada Vranješević i poslije Dušanka Ilić, kao moja drugarica školska...

FIKRET DEDIĆ: I sad vidiš dolaze ovi, stvarno novi: Boro Ilić, Nikica Pavlić, Osman Karabegović, Šefket Maglajlić, Stojan Kovačević..

RUŽA OLJAČA: Znaš po čemu su oni novi? Po tome što su pristupili u onom vremenu kad se je Partija počela omasovljivati. Treba da znaš, da je bila takova diktatura, da je za jednu riječ išlo se na robiju, pa zato je i bila takva konspiracija...

FIKRET DEDIĆ: Znam ja to, pa i ja sam tada bio. Ovo je bila jedna novija generacija i novi ljudi, to hoću da kažem, novi ljudi. Ono su već bili njih oko 10-ak ukalupljeno već, kako bih rekao, cementirano; nije se išlo dalje...

RUŽA OLJAČA: Ma, kako nije išlo, molim te, Veselin Masleša, pa Vilko Vinterhalter ide i sada naprijed....

FIKRET DEDIĆ: Ja mislim u pogledu omasovljavanja. Ono se stalo i nije se tražio novi metod rada... Ono je bila ta starija generacija. Još sam zaboravio Voju Rakića, pa je ubrzo došla ova generacija ala Hasan Brkić, Osman Karabegović, a onda dolaze nešto mlađji. Tu se može brojati; ja, Skakić...

SKAKIĆ RADOMIR: Pa Vojo Rakić je mlađji od tebe.

FIKRET DEDIĆ: Jest mlađji po godinama, ali se ranije aktivirao, već u VI ili VII razredu gimnazije...

RUŽA OLJAČA: Ja znam u Beogradu smo ja i Vojo Rakić pripadali jednom marksističkom kružoku 1932 god.

FIKRET DEDIĆ: Nije to sad važno, da se oko toga kačimo. Važno je nabrojati ljude. Počeo sam nabrajati, pa nastavljam; Ljubo Božić, Šipka, braća Mažari, onda od radnika dolazi, možda još nešto ranije je bio Šefket Maglajlić... dajte pomozite mi ljudi... Maslo, Kazaz,...

RUŽA OLJAČA: Nemoj, Maslo je bio vrlo aktivan još 1933. Ja sam ...

BOGDAN JERKOVIĆ: Mirko Višnjić....

RUŽA OLJAČA: Ja znam šta ti hoćeš da kažeš Fikrete i ja se s tobom slažem. Da s ovi ljudi, koji su prilazili toj ranijoj grupi, koja je izrasla u doba najteže

diktature, da su nosili sobom izvjesne karakteristike. Možda izvjestan strah od provale, od omasovljenja uslijed previše strogo shvaćene konspiracije, a oni novi o kojima ti govoriš oni su išli u širinu, ali tada je već nešto režim blaži. Zato ja insistiram na tome, da je KAB osnovan 1934, već te godine kako je Nikica postavio pitanje predavanja i predavača angažovati što širi krug naprednih gradjanja. To je bio cilj-što širi krug....

FIKRET DEDIĆ: Dajte nabrojite ove ljude. Kokanović ...

Ljubo Božić: On je mlađi...

SKARIC RADOŠIR: Nije Kokanović mlađi. On je mislim 1935 išao u Rusiju. To zna Safet Filipović, on je tada bio u Mjesnom komitetu. On će znati kad je poslat i kad se je vratio. A to je bilo svakako prije 1935. Ne znam na kakav je sastanak išao u Rusiju, to će znati Safet. On je tamo nešto pogriješio, poslije su ga kritikovali i on je bio nervno obolio....

IBRO IBRIŠAGIĆ: Druže Jerkoviću, ja bih Vas molio da dovršite svoje izlaganje o "Narodnoj pravdi", jer smo prilikom mijenjanja vrpce prekinuli Vaše izlaganje.

BOGDAN JERKOVIĆ: Kao što sam rekao dobili smo od naprednih listova i nekih naših drugova iz Zagreba i Beograda dosta adresa i prvi broj "Pravde" izišao je negdje, to se najbolje vidi iz onih brojeva lista što se nalaze u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici, a u Sarajevskoj Narodnoj biblioteci postoje samo 4 broja, pa je Sveučilišna u Zagrebu jedino mjesto u Jugoslaviji gdje ima svih 5 brojeva, koliko je svega i izišlo, a peti je zaplijenjen u mašini. Ja ga nisam ni vidio nikada. I, ovaj prvi broj "Narodne pravde" negdje mislim u junu 1935 da je otišao na te adrese. Već poslije dva dana on je tako bio razgrabljen, da mi u redakciji nismo imali ni 5 primjeraka. Jedva smo sačuvali 2-3 primjerka. Redakcija je riješila, da drugi broj izadje u 5.000 primjeraka, znači dvostruko od prvog broja. Već tada policija je počela, da nas poprijeko gleda i mi smo morali da prenosimo list u Mirkovića apoteku, preko puta štamparije braća Jakšić i odatle smo na nekim kolicima vozili list na poštu, prije nego što se je znao da je gotov. Dok se je policija sjetila da dodje da pregleda i kada da nalog da se list zaplijeni, dotle je list već otišao. Tamo smo u sudu imali Asima Alihodžića, a Branko Vuković ~~ka~~ javnog tužioca. Gajić i ja smo išli na ono odobranje i on nam je crvenom olovkom brisao pojedine stvari. Uz crnu kafu smo bili. Čvako se odnosio liberalno kao ličnost, kod njegove kuće smo mi to nosili i on kaže: "Brišite ovo, pa vi lažete na zvijezde, šta vi mislite" i onda bi crvenom olovkom brisao: "Izbacite ovo, izbacite ono", a mi se borili za svaku onu vijest o štrajku, te ne znam o ovom, o onom. On izbaci, a mi metnemo još žesće, kad dodje do štamparije. I tako je izašao drugi broj. Odjednom su počeli stizati telegrami, naročito iz Šumadije i Crne Gore gdje je list sve više postajao masovan. "Šaljite 800 primjeraka-Podgorica" -Kragujevac: "Šaljite 2.000 primjeraka, ne znam Milanovac; "Šaljite 1.000 primjeraka, Narodne pravde"... To je tako išlo vratolomno da smo mi, prosto dok smo se okrenuli, više nije bilo lista. Već smo pomišljali da šampamo prvi i drugi broj ponovno, ali to nismo učinili. Zatim je izišao 3-4 broj u 8.000 primjeraka, a peti broj u 10.000 primjeraka. Peti broj je nikao na osnovu pisama seljaka iz svih krajeva Jugoslavije. Tu se već jasno osjetio uticaj Partije i veze Partije sa masama iz raznih krajeva Jugoslavije; i iz Slovenije i iz Hrvatske i iz Srbije i iz Crne Gore, ne znam da li i iz Makedonije. Uglavnom mi smo već imali na raspolaganju originalni materijal; pisma seljačka iz masa i tad smo preradjivali taj sirovi materijal i od njega pravili članke. Neću nikada zaboraviti jedan članak, koji je napisao Nikola Pavlić: "Narodni jelovnik", koji je prešampao "Ošišani jež" u to doba. To je bio čuven članak "Narodne pravde". Članke su pisali: Osman Karabegović, Vilko Winterhalter, Nikica Pavlić, Asim Alihodžić, i drugi, Branko Zagorac, Milorad Gajić itd, a mi smo u redakciji-ja sam uglavnom i drugi su ~~je~~ sa mnom ponaradjivali seljački jezik. Sjećam se, ako se ne varam da je Vilko napisao onaj uvodnik: "Radnom narodu grada i sela". Ja sam tako nešto malo korigovao, mijenjao neke izraze, ali skoro je isti ostao onakav. Taj uvodnik je izazvao u to doba, veoma je uticao uopšte na mase kao što su i inače mase bile revolucionisane i naročito na seljačke mase naš list je imao uticaja. Mi smo nekako uspjeli da pogodimo ono što mase interesuje i što ih žulja. To je bilo najvažnije. Na taj način izišlo je 5 brojeva "Narodne pravde", a peti broj kad je već bio u mašini, zaplijenila je policija. Inače policija je često dolazila tamo ispred gostione Jove Dimitrijevića; iznad gostione smo mi imali sobu, tamo sam ja spavao, a hranio se dolje u gostionici. Tu iznad gostionice smo imali jedan ormar i u njega smo slagali "Narodnu pravdu", a Ivezić i Koljević su nam dali jednu

mašinu, koja bila i na latinici i ćirilici. Drugarica Bosa Ljuboja nam je bila daktilograf. Milorad Gajić je imao spiskove adresa i blagajnu i on je to negdje sakrivao i nosao okolo, uopšte to tamo nije bilo. On je vodio čitavu tu i administrativnu i finansijsku politiku i bio je član redakcije i saradnik itd. Jednog dana smo dobili iz Amerike ček, dole sjećam se Štimac potpisan, ne znam "baj Narodna pravda of nejšenel benk, ne znam, šalje prilog od 5 dolara iz Amerike Štimac. Počela ga stizati priloga naprednih ljudi i iz zemlje i iz inostranstva za "Narodnu pravdu". "Narodna pravda je izvršila određeni uticaj na seljačke mase, naročito u Šumadiji i Crnoj Gori, a u Bosni i Hercegovini je sporije prodirala, nego u ovim krajevima gdje je inače politički život na selu bio razvijeniji. Počela je da prodire i u Hrvatsku i Sloveniju, a kako rekoh išla je i u inostranstvo, išao je izvjestan broj primjeraka. Da je to tačno, pored ostalog pokazuje i interes građanskih nekih političara za "Narodnu pravdu", koji su preko toga nastojali da izvuku korist za sebe. I Adama Pribićević je tražio da se sastane sa nama, ja sam s njim imao jedan sastanak, tako razgovarajući smo o radu na selu. On je nama predlagao da mi osnivamo to njegovo "Kolo", te čitaonice. Mi smo to lijepo slušali i rekli, da smo spremni da saradjujemo pod određenim uslovima, pa čak se onda govorilo da će i Maček, ne da će, nego već se interesirao i htio je, da dođe neko od nas iz redakcije koš njega i da s nama nešto razgovara. Šta, ja ne znam, jer nije došlo do tog sastanka. Poslije "Narodne pravde" nikao je čitav niz listova u Srbiji, Hrvatskoj itd. Mi smo imali neposredne veze sa "Ljudskom pravicom" i kao jedan od malih rezultata tih veza bilo je pismo slovenačkih seljaka "Narodnoj pravdi" itd. itd. Dakle razvilo se jedno vrlo živo strujanje posredstvom "Narodne pravde" između naprednih strujanja u Jugoslaviji počevši od zapada na istok, sa istoka na zapad zemlje. Mi smo preko "Pravde" počeli da povezujemo seljačke mase širom zemlje. Koristili smo to kao jednu tribinu. Kada je "Narodna pravda" zaplijenjena, ja sam pobjegao - pretpostavio sam da ću biti uhapšen i pobjegao sam dolje u Klačnice. Brojeve lista su inače uvijek ha vrijeme sklanjali, tako da neke naročite štete policija nije mogla ni da nanese. Ono što je zaplijenila otišlo je u Okružni sud i Javno tužništvo i kako sam čuo kasnije, drugovi su i to uzeli i negdje sklonili. Šta je bilo s tim, ja ne znam. Adrese znam da su bile sakrivene, pare sakrivene, tako da uopšte nije policiji nikakve druge koristi imala od toga. Znam da je prije zabrane pop Korošec napisao jedno pismo "Narodnoj pravdi" i tražio da mu pošaljemo nekoliko brojeva, a ja sam pocijepao ono pismo i bacio. Smatrao sam šta on ima s nama, nismo htjeli da mu šaljemo ni listati ista. Eto toliko o "Narodnoj pravdi". Htio bih da spomenem još neke momente iz rada KAB-a, a to je onaj rad sa selom. Ja sam često, pošto sam studirao u Zagrebu, tamo sam zajedno bio sa drugovima Ljubom Božićem, Slavkom Odićem, Nikolom Pavličem, Vilkom Vinterhalterom i sa Jakovom Blaževićem smo skupa bili. U vezi sa formiranjem "Brazde" bio je drug Dusinović, koji je sada u Armiji viši oficir i drugi, htio bih da naglasim da sam često sa jednim malim koferčićem putovao u Ljubljani. Baza je bila još u gimnaziji dok sam bio, te su veze izgrađivane a kasnije u Runjaninovoj ulici u Zagrebu br. 4 u Studentskom domu, tamo je negdje stanovao drug Ljubo Božić, Slavko Odić, a u blizini su bili Nikoia i Vilko, a negdje preko puta je stanovao Jakov Blažević i Bogdan Marković. Često sam ja tu vraćao i bio gost kod ovih drugova i prenosio izvjesna iskustva. Ja sam još od ranije imao sa ljubljanskim srednjoškolicima veze, jer sam tamo išao u srednju tehniku, a poslije sam iskustva KAB-a direktno prenosio u napredne studentske klubove u Ljubljani "Njiva i "Triglav". Htio sam samo da naglasim taj momenat.

IBRO IBRIŠAGIĆ: Je li to bilo 1935 g.?

BOGDAN JERKOVIĆ: To je bilo početkom 1935. Tu 1934, 35 do 1936 g. Između 1934-1936 g. Nešto ranije sam sa Jožom Brilejem održavao vezu i bio sam dopisnik iz BiH nekog lista opozicionog protiv režima jugoslovenskog, koji je izlazio u Parizu. Ja ne znam više ni ime. Uglavnom pisao sam dopise sa sela.

U okviru veoma opsežne aktivnosti KAB-a, koji je imao oko 9 svojih sekcija, a s druge strane razvijao je rad i sa radnicima i sa studentima i srednjoškolskom omladinom, uspostavljao veze sa drugim raznim organizacijama, ali je KAB isto tako djelovao i na selu. Ja sam bio jedna od tih veza u pravcu Lijeveča polja. Bio je Milorad Gajić tija. Održavao sam veze najviše i neprekidno sa Nikolom Pavličem, uzgred samo da spomenem, imao sam vezu i sa Miroslavom Vršnjićem, a kasnije sa Slobodanom Kokanovićem. Kk

AVDO DJUMRUKIĆ: Sjećas li se one ankete kad smo vršili popisivanje standarda seljaka.

BOGDAN JERKOVIĆ: Evo, sad ću to. KAB je u saradnji sa "Zmijanjam" organizirao i još nekim organizacijama jedan izlet, jedan pohod na selo, nije to bio izlet. To je bio jedan planirani pohod kao početak rada sa selom uopšte. U tom smislu naši drugovi iz uprave KAB-a, ja ne znam jesli ti, družu Ljubo, tada bio pretsjednik ili kasnije, uspjeli su da u Banjoj Luci organizuju sastanak ne samo KAB-a, nego i drugih raznih organizacija, kao što je Crveni krst, pretstavnicu Zmijanja, pretstavnicu prosvjetnih radnika i ja ne znam više, kojih još organizacija. Na tom sastanku, mi smo potpuno uspjeli ubijediti prisutne, da je potrebna široka akcija za rad na podizanju sela i seljaka i da je potrebno da svi u tome učestvuju. I na primjer, tadašnja vojska, jugoslovenska divizija, dala nam je slamarice za taj pohod. Crveni krst i ne znam da li je bio i Higijenski zavod, dali su nam lijekove. Dr. Danica Perović je išla kao ljekar sa nama. Ekspedicija od oko 30, što studenata, što agronoma, što ljekara, krenula je u selo. Tu su bili uglavnom naši drugovi iz KAB-a, ja se sada ne sjećam detaljno imena. Znam da je bila Lepa Perović, Vjekoslav Bakulić je bio, bio sam ja i niz drugih. Bio je drug Ljubo Božić, Milivoje Kecmanović, ne znam da li je i kao s nama, ali je u toj akciji sudjelovao Milan Janković i uglavnom kažem, naši napredni studenti. Išli smo u selo Čardačani. Ostali smo tamo 3 dana. Izgradili smo za to vrijeme jedan silos-jamu za soliranje stočne hrane i ponijeli smo sa sobom izvjestan broj primjeraka "Narodne pravde", koju smo onako dijelili seljacima. Dr. Danica Perović je izvršila oko 380 pregleda za ta 3 dana. Pregledala je stanovnike koji su se osjećali bolesni. Lepa je pravila jednu statistiku, koliko je bilo bolesti stomačno-crijevnog trakta, koliko tbc, koliko ovog, koliko onog. Sjećam se slučajno da je tbc bilo oko 33% od tih svih slučajeva. I tako smo napravili jedan mali sociološki presjek i analizu stanja u selu i seljaka, koliko smo za to kratko vrijeme učinili. Naši su drugovi tu držali izvjesne sastanke i predavanja seljacima. Sjećam se kao danas Vjekoslava Bakulića, kako je bio vrijedan kad je kopao onaj silos, onu ilovaču. Sjećam se Duška Ličine, kad je uz gitaru svirao pjesme, pjevali smo-spavali smo na slamaricama. Sjećam se, kako je drugarica Lepa Perović uporno učila voziti bicikl, sve dok nije naučila, jer do-tada još nije znala voziti bicikl. Sjećam se, ali ne znam ko je to organizirao-prenos mesa-snabdijevanje od mesara iz Klašnica itd. Kad smo se vratili u Banju Luku htjeli smo, da odemo u jedno brdsko selo ~~odemo~~, jer ovo je bilo ravničarsko selo. Međutim zvanični banjalučki krugovi su već smatrali, s obzirom da smo mi ~~stvarno~~ dijelili "Narodnu pravdu" itd., da je to nešto ljevičarsko i opasno, sumnjivo i oni su to presjek ranije činili. Eto toliko o toj akciji se sjećam.

AVDO DJUMRUKIĆ: Sjećaš li se ti onih formulara na kojima smo imali onaj standard sela. Popisivali smo kašike, ognjišta, način ishrane, mi smo to vršili po selima po kućama...

FIKRET DEDIĆ: Ja mislim da je to bilo malo kasnije

BOGDAN JERKOVIĆ: Ovo što ja rekoh je bila jedina organizirana akcija. Nego mogao bi Ljubo malo da nam kaže o onom vremenu. Ti si bio pretsjednik KAB-a, pa hajde pretsjedniče...

LJUBO BOŽIĆ: Ne znam šta bi bilo interesantno poslije svih ovih razgovora. Smatram da do pojave KAB-a u Banjoj Luci u stvari kao što smo ovdje vidjeli nije bilo nekog masovnog pokreta medju omladinom. Od formiranja KAB-a, pa dalje možemo reći da se ta živost, odnosno taj pokret medju banjalučkom i radničkom i studentskom i uopšte školskom omladinom toliko razmahao, da je u stvari banjalučka omladina u ono vrijeme prednjačila medju omladinom u našim ostalim mjestima u BiH. Ja znam vrlo dobro da su iz nekih mjesta, da su dolazili pretstavnicu studentske omladine u Banju Luku i da je bilo tu i konkretnih razgovora o širenju akcije slične onoj kakvu je KAB vršio u Banjoj Luci u to vrijeme i kasnije. Pored toga mislim, da je značajno istači baš tu vezu izmedju KAB-a i drugih društava studentskih, koji su tada postojali u Zagrebu, Beogradu naročito, zatim u Ljubljani, pa bilo je i veza nekih dolje sa Hercegovinom itd. Sjećam se da su iz ovih mjesta, kao iz Zagreba naročito dolazili neki pretstavnicu naprednih studenata hrvatskih u Banju Luku. Bilo je tu i dogovora o zajedničkim nekim pitanjima, naročito po pitanju angažovanja predavača iz Zagreba u Banjoj Luci, zatim bilo je usmjeravanja, koordiniranja akcija u vezi sa izvjesnim političkim događajima, koji su trebali što masovnije da se pokrenu,

odnosno da se studentska omladina i uopšte zajedno sa radničkom omladinom dade protest protiv nekih pojava koje su tada bile u društvu, uopšte u Jugoslaviji, protiv onih interniranja, onda onih raznih šikaniranja političkih, koje su tada bile u Jugoslaviji itd. Jednom riječju, smatram da je KAB u Banjoj Luci zajedno sa radničkom omladinom i radničkim pokretom uopšte, mnogo doprinjeo u širenju marksističke misli među banjalučkom i radničkom i ostalom omladinom. Mislim, da nije tako ni čudnovato, što baš Banja Luka i kasnije u svim događajima, koji su nastupili, poslije onih burnih događaja 1935, 36 i 1937 sa pojavom fašizma, rata u Španiji itd., da nije slučajno da je Banja Luka dala toliko i kasnije naročito u NOB-i, da je najveći dio omladine iz Banje Luke otišao u partizane i da je najveći broj omladinaca bilo radničke bilo djачke omladine dao svoje živote u toj borbi. Ja se sjećam dobro još u toku okupacije, a vrijeme onoga četničkoga puča, da je naročito u jednoj školi gdje je bio štab SKOJ-a u selu Brezičani, tamo negdje blizu Jošavke, gdje je poginuo Mladen Stojanović 1942 g na početku, da je najveći dio one omladine, koja je izašla iz Banje Luke i poginuo u onoj borbi sa četnicima, kad su četnici mučki napali onu školu gdje je bio taj štab. Mislim da s te strane kad gledamo tu političku aktivnost, naravno koja se razvijala po liniji Partije u ono vrijeme, da je, da se ne može odvajati rad i KAB-a i radničkog pokreta u Banjoj Luci u praksi, jer je to bila koordinirajuća akcija i jedinstveno gledanje na sva pitanja koja su onda bila aktualna, a o kojima je trebalo da omladina, bilo radnička, bilo studentska kaže svoju riječ. Mislim da s te strane ima i svrhu ovo proučavanje, odnosno, skupljanje te gradje o razvoju radničkog pokreta i uopšte pokreta među studentskom omladinom, koju je razvio Kab i da može taj pokret donekle da inspiriše danas našu omladinu, naročito u Banjoj Luci, kad ima u vidu pod kakvim su se uslovima borili u ono vrijeme omladinici Banje Luke za prava radnog čovjeka, odnosno za bolje uslove života naše zemlje, da pogotovo danas bi trebala Narodna omladina, da se koristi tim iskustvima, tom tradicijom koju je imala ova naša organizacija u Banjoj Luci i da bi ona trebala također da još više, sa još više aktivnosti da učestvuje u svim ovim našim zbivanjima ...

(ovdje je završena vrpca, a kazivanje druga Božića ipak nije prekinuto, jer je on završio svoje izlaganje)

Slijedeća vrpca je uhvatila razgovor koji se neposredno nadovezao na prethodnu diskusiju.

SKAKIĆ RADOMIR: Ja bih predložio da i dalje nastavimo na ovaj način izlagati svoja sjećanja, s tim da svaki ispriča što je doživio. Ja predlažem da se zatraži od Narodnog univerziteta u Beogradu spisak predavanja koje je održao KAB u Banjoj Luci, jer ja vjerujem da oni tamo imaju onaj spisak.

RUŽA OLJAČA: Ja sam prvi put prisustvovala sastancima 1930 god., samo su sastanci bili takvi, po troje. Prvi puta sam prisustvovala jednoj grupi: Veljko Djordjević, Rada Vranešević i ja. Čitali se letci, tajno se sastajali, govorili o političkoj situaciji i o tome na koga bismo mogli uticati i kako bismo mogli raditi. Poslije smo onda bili, ta ista grupa, ~~razliko~~ ~~svako~~ ne više, nego sa Safetom Filipovićem. Onda nas je opet Veljko povezo sa radnicima i odlazili smo povremeno kod radnika; tamo smo čitali, diskutovali. Mogu da kažem sa današnjeg stanovišta, da smo marksizam veoma slabo poznavali i da smo nekako prilazili gotovo religiozno, romantičarski, bolje je reći-romantično suviše. Održavali smo povremeno vezu sa ovom grupom što sam prije rekla: Katicom, Franjom, Etikom, Šmitom, a poslije sa Mironom i to je već bilo malo veće društvo kad su prešli na Pilanu. Niti radnici, pa niti mi nismo činili neke šire aktivnosti. Meni bar nije bila poznata neka šira aktivnost do osnivanja KAB-a, do 1934 g. Eto, ja sam htjela to da podvučem, da je ranije, pored najbolje volje, pored želje da izgoriš, da pogineš svaki dan i da ne znaš, da li si zaslužio da pogineš, jesi li ti zaslužio da ti pogineš za tako veliku stvar-nisi imao mogućnosti da se aktiviraš. A sad kad sam stvorila organizaciona mogućnost za to, onda su svi ljudi mogli i lakše, da se priključe i lakše, da se na njih utiče i to što si ti rekao Radomire što je bilo veoma raznovrsnih formi rada. Od 1934 preko ovog našeg jezgra, aktiviraju se banjalučki intelektualci, koji su do tada prilično po strani stajali, jer nisu ulazili u ove naše ćelije, a bili su marksisti-ljevičari i došli su neki od njih kao ljevičari u Banju Luku, recimo Aranicki, pa onda simpatizeri ljevičari Slavisa Vajner itd. KAB je te ljude aktivirao i još neke iz Higijenskog zavoda. Poslije pokušaja i poziva KAB-a ti su ljudi počeli javno istupati i opredjeljivati se na strani naprednih intelektualaca. Preko KAB-a smo se izvukli iz sektaštva i izolacije od masa i to je prva legalna forma kada smo uspjeli da utičemo na ma-se i da radimo sa masama. Pa ono što si ti pričao Bogdane, šta je

"Narodna pravda" 1930 godine učinila u vezi sa seljacima, a mi smo vječito pričali o tome kako treba raditi sa seljacima, ali mi nismo znali kako treba raditi. Pa dovoljno je kad vam kažem 1932 smo pisali letak u 12 primjeraka za seljake, a 1935 "Narodna pravda" izlazi u hiljadama primjeraka. Eto, šta je značilo legaliziranje. Samo sam to htjela podvući, da onaj koji je bio uhapšen i kompromitovan u ~~komunističkom~~ pokretu je mnogo manje pogao koristiti, nego nekompromitovani ljudi. To je istina. Morao je, da se nekako drži po strani. Bilo je zabranjeno i da istupa u diskusijama, uopšte, da se javno pokaže pred narodom.

FIKRET DEDIĆ: Da, ti su ljudi za društveni, politički i partijski rad bili upropašteni, onemogućeni. I po onom shvatanju i zato što je to bio bauk komunizma. Svaki, koji se je kompromitovao kao komunist, još komunizam bio, bar u građanskim očima, bauk.

RUŽA OLJAČA: I u policijskim i u građanskim. Šta da vam kažem, pa ja sam bila akviziter, prodavala sam knjige godinu dana, kad sam se vratila iz Beograda i to su bile sve knjige odobrene; izdanja Brajera, Kosmosa.. Ja sam toliko puta išla na policiju, jer policija je to smatrala kao nekakvu propagandu samo zato, što sam ja bila kompromitovana. Da nisam bila kompromitovana, to nikome ne bi padalo u oči, pa akvizitera je uvijek bilo i biće ih, je li? Hoću da kažem da je čovjek bio onemogućen prilično, ali kad se je pokret omasovio 1936, 37, 38 to više uopšte nije bilo..

AVDO DJUMRUKČIĆ: Tada je uprava KAB-a popunjena nekompromitovanim drugovima. Otuda čitav niz mlađih drugova dolazio je po nekoliko godina za članove uprave KAB-a i onda smo išli sa jednim starijim drugom na intervencije, počevši od Okružnog tužioca, pa do policija ako je trebalo i do građanskih političara.

IBRO IBRIŠAGIĆ: Druže Skakiću, molim Vas da nam i vi nešto kažete, jer nekako vi uglavnom potvrđujete ili dopunjujete ova izlaganja, a ja znam da ste i vi bili vrlo aktivni i u KAB-u i u "Pelagiću"

SKAKIĆ RADOMIR: Ja mogu govoriti samo o onome gdje sam učestvovao u radu. Do 1935 g. nisam aktivno ništa radio, ali sam tako nešto čuo o tim komunistima itd i o pojedinim ljudima, što kaže Ruža u ono vrijeme začetnicima tih ideja u Banjoj Luci. 1935 sam došao u Banju Luku i stalno sam živio u njoj do 1940. Sjećam se osnivačke ili je to bila prva skupština KAB-a, na kojoj je izabran Duško Ličina za pretsjednika. Prije toga je bila uprava sa Karlom Blažunom na čelu, ako se ne varam. Kada sam ja došao u Banju Luku našao sam KAB već formiran i ušao sam unutra da radim. Nisam još tada bio u upravi, ali sam vodio onu propagandnu sekciju za reklamiranje predavanja. Do tog vremena KAB je održao niz predavanja sa domaćim predavačima i onim nekim iz Zagreba. Mislim da je prvi bio Podhorski, onda Rihtman Zvonimir i još neki. Ja sam se ne sjećam, samo znam da je to bilo jedno lo-ak predavača. Bio je još mislim Beterhajm iz Zagreba, a iz Banje Luke držao je mislim Vaso Butozan i još neki. Poslije 1935 zapravo tada kada sam bio u toj propagandnoj sekciji onda su bile grupe koliko se sjećam u Beogradu i Zagrebu studenata, koji su radili na angažovanju tih predavača, i nama su javljali u klub, koji će doći. Mi smo onda reklamirali, angažovali salu i dočekivali i okupljali slušaoce i primali i isplaćivali šta više ove predavače. Mislim da smo uglavnom snosili samo putni trošak. Reklamiranje je bilo uglavnom putem letaka i usmenom reklamom. Veliki plakati nisu mogli biti štampani, pošto su bili skupi. Letci su se štampali jedno vrijeme u štampariji Zvonimira Jovića, a jedno vrijeme u "Grafici", gdje je radio Lipovac i Nešić. Znam, da smo pravili planove gdje ćemo staviti plakate i to je bilo svaki na broj je preuzimao od nas. Kroz jedno dve godine bio sam sekretar KAB-a, pa kroz dvije tri godine sam to radio. Sjećam se poslije ovog izvještaja Narodnom univerzitetu u Beogradu u koji je ušao izvještaj o radu KAB-a, da sam pravio jednu kalkulaciju, koliko je KAB pravio tih kulturno-prosvjetnih akcija predavanja, književnih večeri itd i da sam nabrojao oko 130-140 akcija. Ne sjećam se koje sam to godine tačno radio, možda do 1938. Svih tih predavanja se naravno više ne možeš sjetiti, moralo bi se prikupiti i potražiti gdje to ima zapisano. U KAB-u sa vrijeme sezone studija tj. kad su studenti bili u Beogradu bilo je malo ljudi, 6-10, koji su bili tu i koji su organizirali ta predavanja, koja su se držala u Hotel Bošni, u Hrvatskom domu, u biv. kinu Edisonu; sjećam se kad je tamo držao predavanje Jovan Djordjević, mislim da nije bilo ni svjetla, pa je uz svijeću držao predavanje. Književne večeri u kinu "Luksor" su držane. Održali smo izložbu grafike u Hrvatskom domu, mislim Hegedušić i još neki graficari su izlagali. Pojedinih predavanja i kulturnih akcija ne mogu se više sjetiti.

RUŽA OLJAČA: Ja znam da je dolazio i Kun-Andrejević.

SKAKIĆ RADOMIR: Ne sjećam se toga. Nego, jedno vrijeme mislim 1937, ne znam ko

mi je rekao, da treba da idem da radim u "Pelagiću". Ja sam u KAB-u bio već oslobođen nekih poslova, radi toga što sam trebao da radim u "Pelagiću". Tamo u "Pelagiću" je bio Rade Ličina, Tvica Mažar, Šoša Mažar od ovih koji su bili Kabovci, Vladeta Vasić, koji je uvježbavao horske recitacije. Ja sam uglavnom radio u horu "Pelagića" i to kad je dirigent bio Kaplan. On je došao poslije onoga, ne znam kako se zove, češko prezime je imao. Tada se u "Pelagiću" hor rasvijao do velike mjere; brojao je do 70-80 članova, naročito poslije, mislim likvidacije "Sloge", muslimanskog pjevačkog društva. Naročito se je omasovio, kad je, mislim 1938 godine, kada se osnovao i Segertski hor, tj. hor dječaka, koji su jedni svirali na tamburama, učio ih je Boško Kosanović, a djelomično su učestvovali i u horskim recitacijama kao dječaci, gdje je to trebalo. Da se ne zaboravi u Banjoj Luci i politička akcija radničke stranke. To je bilo pred izbore 1938 g. kada se je htjelo da idemo skupa sa Udruženom opozicijom. Jedno smo vrijeme htjeli da damo i svoju radničku stranku, sad ja ne znam kako je to sve bila ta diskusija, hoće li biti radnička stranka, hoće li biti skupa sa Udruženom opozicijom, uglavnom je napredna omladina išla, ja se sjećam da je u Sarajevu održan jedan sastanak napredne omladine opozicije kod Dr. Lalića, u njegovoj ordinaciji. Na taj sastanak iz Banje Luke išao sam ja, išao si ti Fikrete i tu smo našli iz cijele BiH sakupljene omladince. Sa nama je išao i Ljubo Babić. Tražili smo Hasana Drkića, nismo ga našli, ali smo se sreli sa Arsom Koprivicom, opozicionerom-zemljoradnikom i njegovim bratom, student je bio i tako smo uspostavili vezu i tako smo bili na tom sastanku. Referat je imao Slobodan Princip "O fašizmu". Hoću da kažem da je banjelučka omladina bila u sklopu sa čitavom omladinom BiH. U vezi sa tom radničkom strankom bio je izabran jedan akcioni odbor, koji je za decembarske izbore pripremao agitaciju za radničku listu, na kojoj je bio kandidat Muhamed Kazaz. U tom akcionom odboru ispred omladine bio sam ja i koliko se sjećam Drago Lang i održavali smo sastanke u onoj gostionici kod "Ninona" ne znam kako se zvala ta gostionica. U tom akcionom odboru bio je i Safet Filipović, Asim Akihodžić, Ilija Lipovac, onaj Nešić iz "Grafike", neki Vukota Kovac, /crnogorac/ kod "Edison" kina što je imao radionicu i još neki. Uglavnom taj akcioni odbor sproveo je u decembarskim izborima agitaciju za radničku stranku. Ona je tada dobila, mislim, oko 300-400 glasova. Pod onim uslovima jedne izolirane stranke bio je to uspjeh, jer je Samostalna-demokratska stranka dobila oko 700+800 glasova. Sjećam se Kongresa učitelja, koji je održan u banskoj palati. Kada smo izašli, to po dogovoru kod Avde Djumrukčića kuće smo održali sastanak jedan zajedno sa učiteljima, koji su organizirali taj kongres. Zakazane su bile manifestacije, demonstracije. Po završetku Kongresa izašli smo tamo pored banske palate i izašli na korzo u četverored. Bila je to duga povorka. Pjevali smo "Hej Slaveni" i došli do pola korza i tu nas je policija napala i mi smo se onda sa policijom pogombali..., i tako je to bilo. Policija nas je ipak rasula.

RUŽA OLJAČA: Sjećas li se čega oko kluba "Borca"?

SKAKIĆ RADOMIR: Sjećam se akcije oko gradnje igrališta.

RUŽA OLJAČA: Znaš, ja sam se nečega sjetila. Kaka Neke naše studentkinje članice KAB-a sekciji rukometnog kluba "Borca". Znam da je moja sestra Vuja bila u tom klubu. To je bilo već 1935 g.

FIKRET DEDIĆ: To će Niko Jurinčić znati. On je već dao detaljne podatke o tome.

Skakić Radomir: "a bih još samo ovo. Bio sam na sastanku na kojem je biran Mjesni komitet i na sastanku na kojem je biran Oblasni komitet. To je bilo 1939 ili 1940, ne sjećam se tačno. Bio sam ispred osnovne partijske organizacije.

AVDO DJUMRUKČIĆ: Ti se sigurno sjećas i onoga SEOJ-evskog kursa u Bugojnu? Ja sam tamo išao po podatku da vratim one drugove iz fabrike duhana, koji su morali da budu ujutru na poslu. Pošto se umiješala policija, pa da se ne bi kompromitovao čitav kurs, onda su meni rekli da moram stvoriti se u Bugojnu najbržim putem i da obavijestim drugove. Onda sam našao Sušatliju u Bugojnu i rekao sam mu da drugovi, koji su iz fabrike duhana iz Banje Luke, treba odmah da se vrate natrag.

FIKRET DEDIĆ: To je tada Partija organizirala Skojevski kurs. Mislim da ovdje ne to ne interesira, jer to je za istoriju Partije, a o tome će biti sigurno materijala.

SKAKIĆ RADOMIR: Znam Fikrete, ali mi treba da kažemo o tome koliko se to odnosi na Banju Luku. Kroz Banju Luku su tada na ovaj kurs išli omladinci iz cijele Krajine. Toga se sjećam po tome, što je došao i ovaj Hajro Kapetanović, koji nije bio u Banjoj Luci, nego u Novom. Omladinci su iz Banje Luke poslali nekim špediterskim kolima. Oni su morali izaći izvan Banje Luke, da sjednu u ta kola, da bi se prebacili do Bugojna. Mislim da je na tom kursu bila Dušanka Kovacević, Jela

Miketa, ona je bila žena Mirka Višnjica (kasnije izdala)? pa je bio Hajro Kapetanović, bila su dvojica omladinaca iz fabrike duhana, oni su mislim iz Novoselja, jedan je još živ u Banjoj Luci, sa naočalima, ne znam kako se zove. Zaboravio sam ko je još bio. I Bošljice, kad su se vratili sa toga kursa, znam da je bilo neke priče oko toga, kako je protekao kurs, ali se ne sjećam pojedinosti.

FIKRET DEDIĆ: Ja bih još nešto rekao. Moje je mišljenje o ulozi Partije i o ulozi intelektualaca u našoj zemlji. Kao kod svih zaostalih zemalja, tako i kod nas intelektualci, intelektualna omladina igrala je specijalnu ulogu. Mi smo imali zaostalu radničku klasu i jako zaostalo politički seljaštvo. Uslijed toga je i u našoj zemlji, pa prema tome i u Banjoj Luci, intelektualna omladina odigrala jednu značajnu ulogu, skoro odlučujuću ulogu. A to napokon vidimo kako po uticaju na sam radnički pokret u gradu i uopšte na napredni pokret, tako isto i po njenom učešću u NOB-u. Jer, ako hoćete osnovni kadar Krajine dali su centri gdje je djelovala intelektualna omladina i koja je zapravo i podigla jedan kadar radničke omladine. Kad se je pokret i život Partije razvio u širinu, jasno onda je nikao nevezano od toga jedan niz, jedan čitav kadar radnika. Recimo kao što su centar Drvar, Bihać, ali Banja Luka specijalno. Ako pogledamo ono što je radnika stvoreno kao stvarno dobrih rukovodećih kadrova u Partiji, pomogla je i zapravo kako bih rekao, odgajala je radničke kadrove ova omladina. I u tom pogledu treba gledati ulogu KAB-a, jer je Partija.... (vrpca se završava, pa za kratko vrijeme prekida se izlaganje druga Dedića)

Nastavak diskusije uhvaćen je na preostalom dijelu vrpce/sa druge strane/ SKAKIĆ RADOMIR: Sastanak omladine iz čitave Krajine održan je mislim 1939 g. na Starčevići. Bilo je prisutno oko 40 delegata otprilike iz čitave Bosanske Krajine. Taj sastanak počeo je izjutra oko 8 sati i trajao je do 12 sati. Držan je jedan referat, mislim da je Osman Karabegović držao, u to je naišla policija, koja nas je otkrila i razjurila. Mi smo onda skupili se nekako razjurenjeni. Neki su delegati i oputovali. Naveče smo održali sastanak u kući Rozmana. Ja sam za taj sastanak imao pripremljen referat o omladini i nisam ga održao do podne, nego tada naveče. Na tom sastanku, sjećam se bio je Osman Karabegović, Boško Šiljegović naveče i bilo nas je jedno još 10-15 omladinaca. Eto, to je sve.

FIKRET DEDIĆ: Još bih dopunio neke podatke. Ja se uglavnom sjećam, što se tiče partiskog rada, da sam bio u nekom aktivu ili čeliji 1932 sa Boškom Šiljegovićem, Kapičićem Šefikom i onim, ne mogu sada da se sjetim imena... Onda sam 1933 bio u čeliji sa Pavlom Radanom, Radišićem Jagom, Emilom Zrelecom, Čerimom Čejvanom i. Radišić Jago je kasnije zaobidjen partiskim radom i on se povukao, koliko ja znam. Poslije je bio Galabanovac i kao takav izoliran od Partije. Toliko ja znam. E sad, o aktivnosti KAB-a, mogu reći osim ovih predavanja, što je rečeno, KAB je davao svoje godišnje zabave, koje su bile jedna krupna manifestacija u Banjoj Luci. Osim toga davao je takve zabave i po drugim mjestima, kao što je u Derventi, koja je vrlo uspjela, u Bosanskom Novom. To je bilo 1937, 38 u Novom i Derventi. Znam još, da su po mahalama organizovani aktivni u vezi akcije Partije radnog naroda. Onda inače Partija je kod svog masovnog rada nas delegirala pojedine u druge društvene organizacije. Recimo, ja sam bio zadužen da radim u "Fadiletu" i u BSK-u. Onda su drugi su radili, pa sam i ja jedno vrijeme radio u "Budućnost" u Gornjem Šeheru. Uvježbavao sam neki hor tamo. U izborima 1938 g. mi smo pomagali aktivnost opozicionata. Pomagali smo sve zborove opozicije. Sjećam se onog velikog zbora na pijaci, zbora Čubri-lovića u Klašnicama. Razbili smo zbor Hođžere na govedarnici, kad nas je policija rastjerala. Ovaj zbor je bio pod samim Kastelom.

BOGDAN JERKOVIĆ: Ja sam od 1931 -1941 imao stalne ilegalne veze sa malim prekidima, sa ljudima, koji su radili u Partiji, jer sam se kretao iz grada u grad. Bio sam u Zagrebu, Beogradu, Pragu, Banja Luci, gdje sam radio najviše na selu; u Klašnicama i Lijeve polju zajedno sa Miloradom Gajićem. 1941 g. negdje u maju imali smo jedan sastanak, koji mislim da treba spomenuti, ma da znam, da se zna za njega. Na katoličkom groblju, to je bilo po noći, ja mislim da je u maju mjesecu, veza nam je bio Milan Radman. Mi smo došli, Gajić i ja na taj sastanak i pošto je, ako se ne varam te noći Ranko Šipka i braća Mažar da ih je ganjala policija, oni su bježali, onda je bila neka u blizini pucnjava. Tu smo morali da prilegnemo u šenicu na grobove i naši drugovi su čuvali okolo naoružani stražu. Ko je sve bilo na sastanku, ne znam -mrak je bio. Sastanak smo

nastavili iza one kućice, gdje je bio alat grobarski. Između ograde i te kućice smo se nabili. Davali smo svi izvještaje, kakvo je stanje na terenu. Mi smo podnijeli izvještaj o stanju u Lijevcu polju i u kojoj mjeri su ma- se spremne za ustanak. Jedan drug, meni se sve čini da je bio u načelima, nizak, ko je bio ne znam tu se nalazio pored ostalih i onda je rečeno ko nije u Partiji, neka se od večeras smatra, da je u Partiji. Dobili smo zadatke. Nama je dodijeljen drug Niko Jurinčić kao pomoć u Lijevcu polje. Sutradan smo rano na biciklima: Niko, Gajić i ja krenuli. Prespavali smo u šupi Milana Radmana i krenuli dole u Klačnice i tu je Niko sa našim čelijama, koje smo imali po selu, nekoliko smo čelije imali na nekoliko mjesta gdje smo radili. Tu je on održao sastanak sa nama i tumačio je stav Partije u vezi sa oružanim ustan- kom. Onda sam ja Niku prebacio preko Vrbasa, pokušao, pa se vratio, pošto se prevrnula lastavica (ladjica). Onda sam ja pomoću Dragića, jednog mog mladića tamo seoskog, preveo Niku preko mosta i ~~ga~~ spojio ga sa jednom mojom vezom- Stojanom u mlinu i on ga je dalje preveo gore u selo i onda je otišao za Kozaru Niko.

DEDIĆ PIKRET: Evo, ja bih još nešto. KAB je ~~ka~~ imao sveze sa svim studentskim ~~o~~ organizacijama u zemlji, pa prema tome potpomagao je sve akcije koje su stu- denti. Svi članovi KAB, uglavnom, potpisali su ono pismo za autonomiju i le- tak za autonomiju....

Eto, već smo svi umorni, pa mislim da bi dalje izlaganje bilo vrlo istrzano i ponavljali bismo već rečeno, a čini se, da smo rekli uglavnom sve što je značajnije, a čega se mi sjećamo.

IBRO IBRIŠAGIĆ: Hvala vam drugovi. Mislim da će vaša izlaganja puno koristiti kroničarima Banje Luke, jer ste zaista dali vrlo vrijednih podataka o radu Partije i razvitku radničkog pokreta u Banjoj Luci u razdoblju od 1931 - ~~z~~ 1941 godine.

Sastanak na kojem je izvršeno ovo snimanje održan je dne 7. aprila 1958 g. i trajao je od 17 do 21 sat.

Prepisivanje sa magnetofonske vrpce izvršio je Ibro Ibrišagić, kojemu su u sravnjivanju pomogli drugarice Bostandžić Feriha i Raspudić Slavica.

